

20. YÜZYIL BAŞLARINDA DEMİRCİ'DE GAYRİMÜSLİM NÜFUS

İsmail OĞUZ

Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

ÖZ

20.yüzyıl başlarında Demirci kasabası, Aydın Vilayetine bağlı Saruhan sancağının "Demirci" adlı kazasının merkezidir. Demirci şehri nüfusunun ekseriyeti Türklerden oluşan bir şehirdir. Şehirde yoğun bir Gayrimüslim nüfus olmamasına rağmen 20.yüzyıl başlarında sakinleri Hıristiyanlar olan bir mahalle oluşturacak sayıda Gayrimüslim olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, 20. yüzyıl başında Demirci Kazası'nın merkezi Demirci kasabasında yaşayan gayrimüslim nüfus incelenmeye çalışılmıştır.

Esas kaynak olarak Demirci İlçe Nüfus Müdürlüğü arşivindeki Osmanlıca Nüfus defteri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demirci, gayrimüslim, nüfus, nüfus defteri

NON-MUSLIM POPULATION AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY IN DEMİRCİ

ABSTRACT

At the beginning of the 20th century in Demirci town was centre of Demirci district name that "Demirci". It was the city of Saruhan sanjak which Saruhan sanjak depended was eyalet of Aydın. Majority of Demirci town population is Turks. Although there was not a dense non-Muslim in the Demirci town, there was a neighbourhood to create a number of their in the early 20th century. In this study have been worked living non-Muslim population at the beginning of the 20th century in Demirci town, centre of Demirci district.

Population Registry was used as the main source. It is in the Demirci District Population Office's Archive.

Keywords: Demirci, non-Muslim, population, population registry

I- Giriş

İslam hukuku dünyadaki insanları önce Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak iki ana gruba ayırmıştır. Müslümanlar da diğer dinler gibi çeşitli parçalara bölünmüş olmasına rağmen teorik olarak tek parça kabul edilmiş, Gayrimüslimler ise kendi içinde Müşrikler ve Ehl-i kitaplar olarak tekrar iki gruba ayrılmışlardır. İslam dünyasında genellikle Ehl-i kitap olarak kabul edilenler de Mecusiler, Sabiiler, Museviler ve Hıristiyanlar olmuştur. Bu dört din grubu Peygamber döneminden itibaren İslam ülkelerinde yaşamını

sürdürmüş ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu da, bu yapıyı esas alarak Gayrimüslim politikasını düzenlemiştir. Gayrimüslimlerle ilgili düzenleme Büyük Selçuklulardan Anadolu Selçuklu Devleti'ne, oradan Anadolu Beyliklerine ve Anadolu Beyliklerinden biri olan Osmanlı Beyliği'ne geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim topluluklardan Rumlar en kalabalık grubu oluşturuyordu. (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1335/15451.pdf>) Rumlar, Demirci kasabasında da en kalabalık gayrimüslim grup olmuştur.

Bütün İslam toplumlarında olduğu gibi Osmanlı toplumunda da gayrimüslimlere kendi dini ve hukuki sistemlerini uygulayabilme ve geleneklerinin gerektirdiği şekilde bunları düzenleyebilme hakkı verilmiştir. Klasik Osmanlı toplum düzeninde her dinin mensupları kendileri için ayrılan mahallelerde otururlardı. (Küpelı 2003: 569-580) Bu anlamda, Demirci'de XIX. Yüzyıl sonlarına gelinceye değın gayrimüslimlere ait bir mahalle bulunmadığı görülmektedir. (Gökmen 2007: 53-59)

Tanzimat ve İslahat fermanlarıyla gerçekleştirilen düzenlemeler, hem Müslüman halk hem de Gayrimüslimler tarafından hoş karşılanmamıştır. Çünkü Müslümanlar ortaya çıkan durumun gerçekte eşitlik değil, eşitsizlik yarattığını düşünürken, gayrimüslimler de gerçekte Müslümanlarla eşit haklara sahip olmayı değil, bağımsız olmayı istemekteydi. Osmanlı hükümeti dağılmakta olan devleti elde tutmak için "Millet Sistemi" denilen bir uygulama başlatmıştır. Bu amaçla Osmanlı topraklarında yaşayan her dinsel topluluk için ayrı bir nizamname denilen bir metin hazırlanmıştır. Rum, Ermeni, Yahudi, Protestan millet nizamnameleri bunlardan birkaçıdır. Nizamnamelerle birlikte Gayrimüslimler, Osmanlı Devleti'ne karşı daha rahat ve sistemli hareket etmeye başlamış ve Avrupa devletlerinin desteğini daha çok almaya çalışmış ve sonuç olarak tarihi imtiyazlarla Müslüman tebaa karşısında mutlak bir avantaj elde etmiştir. Ayrışma sürecini Kanunuesası ve özellikle II. Meşrutiyet getirdiği özgürlük havası da durduramamıştır. Gayrimüslimlerin gerek yasama gerekse yürütme organında yer alması Meşrutiyet ile birlikte sağlanmak istenen "ittihad-ı anasır" için yeterli olmamıştır. Dış güçlerden hamileri bulunan Ermeni ve Rum Hıristiyan gayrimüslim cemaatleri İttihat ve Terakki politikalarına kuşku ile yaklaşıyorlardı. Bu kuşku ve kopma eğilimleri, Müslüman nüfus üzerinde kurmuş buldukları avantajlı durumun ve tarihi imtiyazların kaybedilmesi korkusuna dayanıyordu. (Şimşek 2008: 53-73)

Çalışmanın konusunu 20. yüzyıl başında Demirci Kazası'nın merkezi Demirci kasabasında yaşayan gayrimüslimler oluşturmaktadır.

20.yüzyıl başlarında Demirci kasabası, Aydın Vilayetine bağlı Saruhan sancağının "Demirci" adlı kazasının merkezidir. (Gökmen 2007: 22) Yedi binin üzerinde nüfusa sahip kasabada (SVA 1321: 317; SVA 1323: 309; SVA 1326: 624) on yedi mahalle, çeşitli esnaf kollarına ait çarşılar, türlü yiyecek maddelerinin alınıp satıldığı pazar yerleri bulunmakta ve şehrin muhtelif yerlerindeki hanların (Gökmen 2007: 55-56, 228-256) varlığı ile oldukça hareketli bir ticari hayat görülmektedir. Ticari hayattaki bu hareketlilik

beraberinde ilgi ve dikkati getirmiş, Demirci kasabası yakın veya uzak köy, kasaba, kaza ve vilayetlerden göç alamaya başlamıştır. (Oğuz 2008: 1127-1139)

Demirci’de nüfusun büyük kısmını Türkler oluşturmakla birlikte çeşitli etnik gruplar da bulunmaktaydı. XIX. Yüzyılda Demirci kasabasında yaşayan gayrimüslimlerin yerli reaya olmadığı ve mevcut gayrimüslimlerin de ticarî amaçlarla gelip hanlarda ikamet ettikleri belirtilmektedir. (Gökmen 2007: 58, 121) Ancak Boyacıoğulları-Alakese, kaynak göstermeksizin, Demirci’de Bizans’tan kalma Rumların da bulunduğunu ifade etmektedirler. (Boyacıoğulları 1972: 98) XX. Yüzyılın başında Demirci kasabasında devamlı oturan, ikamet eden gayrimüslim nüfus bulunduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada yöntem olarak arşiv çalışması kullanılmıştır. Kaynak olarak Demirci İlçe Nüfus Müdürlüğü arşivindeki Osmanlıca gayrimüslim nüfus defteri kullanılmıştır. Belgeler günümüz Türkçesine çevrilmiş ve yorumlanmıştır.

İncelediğimiz gayrimüslim nüfus defteri, yabancı nüfus defteri içerisinde bir bölüm teşkil etmektedir. (Bakınız EK-1) Bu bölüm, yabancı nüfus defterinin 50 ile 72.sayfaları arasındaki 16 sayfadan ibarettir. Bu bölümün her bir sayfasında 1’den 61’e kadar haneler ardı sıra yer almaktadır. Ancak 52.haneden sonra 53.hane gelmemekte bunun yerine haneye 44 numara verilerek 49 numaraya kadar götürülmekte sonra yine 50 numara değil de 23 numara verilmektedir. Daha sonra gayrimüslim tebaa arasındaki millet farklılığına vurgu yapmak için haneye tekrar 1 numara verilmiştir. Dolayısıyla 1, 2, 23, 44, 45, 46, 47, 48, 49 numaralı hanelerden 2’şer tane bulunmaktadır. (Bakınız Tablo 1) Bu durum 1, 2, 23, 44, 45, 46, 47, 48, 49 numaralı hanelerin sehven tekrar yazımı olarak değerlendirilmemelidir. Bu haneler önceki hanelerden tamamen farklı ailelerin kayıtlarını ihtiva etmektedir. Bunun muhtemel bir hatadan kaynaklandığını düşünebiliriz.

Tablo 1: Gayrimüslim Hanelerin Sayfalara Dağılımı

Defterdeki Sayfa Numarası	Sayfada Yer Alan Haneler	Gayrimüslim Osmanlı Tebaası
50	1,2,3,4	Millet-i Rum
51	4,5,6,7	“
52	8,9,10	“
53	11,12	“
54	13,14,15,16	“
55	17,18,19,20	“
56	20,21,22,23,24	“
57	25,26,27,28	“
58	28,29,30	“
59	31,32,33	“
60	34,35,36,37	“

61	37,38,39,40,41,42,43,44	“
62	45,46,47	“
63	48,49,50,51,52,44	“
64	45,46,47,48,49,23	“
65-71	Boş	-
72	1,2	Millet-i Ermeni

Gayrimüslim nüfus defteri, 7 Temmuz 1904 (Rumi 24 Haziran 1320) tarihinde 14 hane olarak düzenlenmiştir. Daha sonra 24 Ocak 1920 tarihine kadar devam eden kayıtlarla hane sayısı 61’e kadar ulaşmıştır.

Defterde Demirci kasabesindeki her gayrimüslim Osmanlı tebaası ile ilgili olarak şu bilgiler yer almaktadır:

- Demirci kazasında ikamet ettiği mahalle,
- Mesken numarası, meskenin türü,
- İsim ve şöhreti,
- İş, uğraş ve mesleği,
- Babasının ve annesinin adı (bazı kayıtlarda anne ve babasının memleketi), anne ve babasının sağ olup olmadığı,
- Hangi milletten olduğu,
- Yıl olarak doğum tarihi (bazı kayıtlarda gün, ay ve yıl olarak, bazı kayıtlarda da hem hicri hem de Rumi tarih olarak),
- Doğum yeri (bazı kayıtlarda vilayet, kaza, kasaba, karye ismi olarak),
- Boy uzunluğu,
- Göz rengi
- Ten rengi
- Beden bütünlüğü olarak eşkali,
- Evlilik durumu,
- Nüfusa kayıt edildiği tarih,
- Ölüm tarihi ve benzeri nüfus vukuatı hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür.

II- Demirci Kasabası’ndaki Gayrimüslim Osmanlı Tebaası

Aydın vilayeti salnamelerinde Demirci’de Rum, Ermeni ve yabancı nüfus ile ilgili bilgiler mevcuttur. Bu bilgiler 1897-1908 yılları arasında kapsamaktadır. Demirci’de 20.yüzyıl başında gayrimüslim nüfus Rum ve Ermenilerden oluşmaktadır. Gayrimüslim nüfusun büyük çoğunluğunu ise Rumlar teşkil etmektedir. (Bakınız Tablo 2)

Tablo 2: Aydın Vilayeti Salnamelerine Göre Demirci Kasabasında Mevcut Gayrimüslim ve Yabancı Nüfus (1897-1908)

Yıllar	Rum			Ermeni			Rum ve Ermeni Toplamı	Yabancı			Genel Top.
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam		Erkek	Kadın	Toplam	
1897	26	14	40	2	1	3	43	44	25	69	112
1898	20	15	35	2	1	3	38	38	59	97	135
1899	20	15	35	2	1	3	38	38	59	97	135
1901	21	14	35	2	1	3	38	45	63	108	146
1902	32	23	55	2	1	3	58	19	36	55	113
1903	35	26	61	2	1	3	64	19	36	55	119
1905	37	21	58	2	1	3	61	19	36	55	116
1908	61	36	97	3	5	8	105	128	146	274	379
1914	-	-	141	-	-	9	150	-	-	-	150

Not: 1914 yılına ait nüfus verileri Aydın Vilayeti Salnamelerine ait değildir. (Karpaz 2010: 364-365)

7 Temmuz 1904 (Rumi 24 Haziran 1320) tarihli Gayrimüslim nüfus defterine göre, 1904-1920 yılları arasında, Demirci kasabasında kayıtlı gayrimüslim Osmanlı tebaası Rum ve Ermenilerden oluşmaktadır. Toplam 61 hane içerisinde 59 hane Rum ve 2 hane Ermeni kayıtlıdır. Deftere göre 1904-1919 yılları arasında Demirci kasabasındaki gayrimüslim nüfus sürekli bir artış göstermiştir. (Bakınız Tablo 3)

Tablo 3: 7 Temmuz 1904 (Rumi 24 Haziran 1320) tarihli Gayrimüslim Nüfus Defterine Göre Demirci Kasabasında Mevcut Gayrimüslim (Rum ve Ermeni) Nüfus (1904-1919)

Yıllar	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913
Erkek	74	77	83	85	86	88	91	91	94	92
Kadın	56	56	59	61	65	69	68	71	74	75
Toplam	130	133	142	146	151	157	159	162	168	167
Yıllar	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923
Erkek	96	97	97	99	99	101	-	-	-	-
Kadın	78	79	79	81	81	84	-	-	-	-
Toplam	174	176	176	180	180	185	-	-	-	-

Aydın vilayeti salnamelerine göre, Demirci kasabasının 1897-1908 yılları arasındaki toplam nüfusunu göz önüne alarak Müslüman ve Müslüman olmayan nüfus miktarını karşılaştırdığımızda %95 ve üzeri nispetinde büyük çoğunluğun Müslüman nüfusu oluşturduğu, Müslüman olmayan nüfusun ise ancak yüzde 1 ila 5 nispetinde değiştiği görülmektedir. (Bakınız Tablo 4) Kasabanın Rum ve Ermenilerden oluşan Gayrimüslim nüfusu ise toplam nüfusun binde 5 ila yüzde 1'i arasında değişen oranlardadır. (Bakınız Tablo 5)

Tablo 4: Aydın Vilayeti Salnamelerine Göre Demirci Kasabasında Müslüman ve Müslüman Olmayan Nüfus Oranları (1897-1908)

Yıllar	Demirci Kasabasının				
	Toplam Nüfusu	Müslüman Nüfusu	Müslüman Nüfusun Toplam Nüfus içindeki Oranı (%)	Müslüman Olmayan Nüfusu	Müslüman Olmayan Nüfusun Toplam Nüfus içindeki Oranı (%)
1897	7118	7006	98,40	112	1,60
1898	6909	6774	98,05	135	1,95
1899	7155	7020	98,11	135	1,89
1901	7191	7045	98,00	146	2,00
1902	7225	7112	98,40	113	1,60
1903	7720	7601	98,50	119	1,50
1905	7154	7038	98,40	116	1,60
1908	7795	7416	95,20	379	4,80

Tablo 5: Aydın Vilayeti Salnamelerine Göre Demirci Kasabasının Müslüman, Rum, Ermeni ve Yabancı Nüfus Sayılarının Kasabanın Toplam Nüfusu İçindeki Oranları (1897-1908)

Yıllar	Demirci Kasabasının						
	Toplam Nüfusu	Müslüman Nüfusu	Müslüman Nüfusun Toplam Nüfus içindeki Oranı (%)	Rum ve Ermeni Nüfusu	Rum ve Ermeni Nüfusun Toplam Nüfus içindeki Oranı (%)	Yabancı Nüfusu	Yabancı Nüfusun Toplam Nüfus içindeki Oranı (%)
1897	7118	7006	98,40	43	0,60	69	1,00
1898	6909	6774	98,05	38	0,55	97	1,40
1899	7155	7020	98,11	38	0,53	97	1,36
1901	7191	7045	98,00	38	0,50	108	1,50
1902	7225	7112	98,40	58	0,80	55	0,80
1903	7720	7601	98,50	64	0,80	55	0,70
1905	7154	7038	98,40	61	0,80	55	0,80
1908	7795	7416	95,20	105	1,30	274	3,50

III- Demirci Kasabası'ndaki Gayrimüslim Osmanlı Tebaasının Kullandığı Adlar ve Lakaplar

Gayrimüslim nüfus defterinde kayıtlı gayrimüslim Osmanlı tebaasına ait ad ve lakaplara tesadüf edilmiştir. Bunlar lakaplar, erkek ve kadın adları olarak aşağıda belirtilmiştir.

A) Lakaplar

Rum ve Ermeni erkek ve kadınları çeşitli lakaplar kullanmaktadır. Bu lakaplar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 6: Demirci Kasabasında Mevcut Gayrimüslim Kadın ve Erkeklerin Kullandıkları Lakaplar

Ahlîf Foko	Ferdis Kuyumcu İstavri oğlu	Nikola'nın kerimesi
Akhisarlı Kosti	Filip oğlu	Ohan oğlu
Anaştas oğlu/Anaştas oğlu	Filibi oğlu	Panayot oğlu
Anaştas oğlu kerimesi	Heci oğlu	Pandeli oğlu
Anaştasya'nın zevci Trandafilo oğlu	Heci Artin oğlu	Pandeli oğlu kerimesi
Armondi oğlu kerimesi	Heci Kosti oğlu	Papa Atnaş oğlu
Atnaş oğlu	Heci Kunduz oğulları	Papa Yani oğlu
Bakırcı Vasil	Heci Yorgi	Papa Yorgi oğulları
Bandraze oğlu	Helvacı yetimi oğlu	Papas oğlu
Bardakçı oğlu	İmrozlu oğlu	Pavli oğlu
Bardakçı oğlu kerimesi	İmrozlu oğlu kerimesi	Pavli oğlu kerimesi
Canım Arslan oğlu	İvan oğlu	Pelloslu oğlu
Canpo Lui oğlu	İvan oğlu kerimesi	Pelloslu oğlu kerimesi
Conidi oğlu	Kahya oğlu	Pika Yorgi
Çantalı İstifaniki oğlu	Kara oğlu	Sağır Pavli oğlu
Çivici Kosti	Kara Anderya oğlu	Sivastopolu oğlu
Çoban Nikola	Kiremitçi Atnaş	Somalı Çoban Nikola
Çoban Nikola kerimesi	Kulalı Ligor	Somalı Çoban Nikola zevcesi
Değirmenci Yorgi	Kuyumcu İstavri oğlu	Yamandı oğlu
Dimitri oğlu	Kütahyalı Kosti	Yamandı oğlu kerimesi
Doloi oğlu	Lagaz İstifanidi	Yani oğlu
Donlu oğlu	Mosko oğlu İstelyo	Yapıcı Andon oğlu
Eskici Yorgi		

B) Erkek Adları

Rum erkekleri Rumca, Ermeni erkekleri de Ermenice adlar taşımaktadırlar. Bu adlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 7: Demirci Kasabasında Mevcut Gayrimüslim Erkeklerin Adları

Agnatios	Filip	Kokoyani	Panayot
Ahlif Foko	Filibi	Kolani	Pandeli
Akenekon	Foti	Konoros	Pandezi
Aleki	Gimon	Sokoklı	Papa Atnaş
Aleksandros	Haralambo	Kostandinius	Papa Yani
Aleksi	Harbelagos	Kostanti	Papa Yorgi
Anastas/ Anastaş /Anaştaş	Heci Artin	Konstantin	Pavli
Anderya	Heci Yorgi	Kostantinos	Perikli
Andon	Hristo	Kosti	Petro
Apostol	Hristo Yanako	Kozma	Serafim
Ardosti	Hristodolus	Kleoniti	Sivastopolos
Aristidi	İlya	Lagaz	Soteryadi
Aristoteli	İmroz	Lagaz İstifanidi	Tarastavalos
Armondi	İspiro	Lamariyani	Tof
Artin	İstavri	Lefteraki	Toli
Atnaş	İstelyo	Ligor	Trandafilo
Averilidis	İstelyani	Lui	Valengel
Bandraze	İstelyano	Luinidi	Vangel
Benaki	İstefan	Lui Yorgi	Vanko
Benako	İstepan	Lui Benedius	Vasil
Bretius	İstifanidi	Maneolos?	Vasilaki
Conidi	İstifaniki	Manol	Vasilos
Derako	İstifanos	Mezlieus	Yamandi
Dimestoklu	İstirati	Mihal	Yanako
Dimestoni	İvan	Mikola	Yanni
Dimitraki	Karabet	Mosko,	Yanko
Dimitri	Karlo	Neofilos	Yorgi
Dimitri Kiryako	Kiryako	Nikola	Yorgi Toleri
Doloi	Kleoniti	Ohan	Yuvan
Filib	Kokoli	Ohroz	Vilhem

C) Kadın Adları

Rum kadınları Rumca, Ermeni kadınları da Ermenice adlar taşımaktadırlar. Bu adlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8: Demirci Kasabasında Mevcut Gayrimüslim Kadınların Adları

Afiye Yena	Dimitrole	Kostini	Persefoni
Afroditis	Ebrose	Likerya	Pizlui
Ağlebiya	Eksentirye	Lofya	Polcena
Akzcıya	Eleni	Margar	Polikanı
Aleksandra	Elini	Margaro	Premanole
Aleksandırya	Ergeri	Mari	Ramatiki
Anastadia	Evangiya	Maria	Sarye
Anastasye/Anastasya	Eyolya	Mariga	Sayefo
Anastaya	Felio	Marigo	Semayebi
Anaştaş	Foralahya	Marik	Sersepini
Anaştasya	Fotini	Marika	Sevaspetçe
Anaştaşya/Anaştaşye	Fotoni	Mariko	Sima
Andermaki	Galanya	Marikor	Sofila
Anderyan	Galeni	Mariya	Sofya
Androniki	Galini	Mariyani	Sultan
Angeliki	Garfiyo	Marlika	Teresa
Angeliko	Garofani	Marlikor	Todora
Aniki	Givemi	Marta	Trandafila
Anna	Hasken	Melpomani	Trandafilo
Anya	Hayle?	Melyo	Vangeli
Araksiye	Heci Adansiye	Melyomini	Vangelice
Arato	İsabel	Meroyi	Varvara
Ari Yatini	İskaryuvan	Miyasnola	Vasikli
Aristidi	İstavrola	Namestakhiye	Vasile
Aristoki	İstavroli	Nesaniti	Vasilko
Armon	İstelya	Nikolena	Vasiliko
Arnaçi	Kalya	Niov	Vasilya
Atnaş	Katarina	Obelhaye	Vilikerya
Atnaşola	Kataye	Olive	Yelaiya
Benelui	Katerina	Ope Niko	Yemandola
Brestlui	Katina	Otisye	Yeraşkoı
Cleopatra	Kiryա	Oyeniko	Yernole
Despina	Koraliye	Panayo	Zitodiya
Despini	Kostandina	Panayota	Zitoviya
Despino	Kostantini	Peloyidi	
Desponi	Kostantinye	Peraşkövele	

IV- Demirci Kasabası'ndaki Gayrimüslim Osmanlı Tebaasının Doğum Yeri ve Nüfusa Kayıtlı Oldukları Yerler

Gayrimüslim nüfus defterinde, kayıtlı kişilerin doğum yerleri ve nüfusa kayıtlı oldukları yerler de yazılıdır. Bu yerleşim yerleri incelendiğinde Demirci'de 1904 yılından önce de gayrimüslimlerin yaşadığı görülmektedir. Ancak nüfusun büyük kısmının Demirci dışından geldiği anlaşılmaktadır. Demirci'ye gelen göçmenlerin bir kısmı Yanya vilayeti, Midilli, İmroz ve Limni adaları, Atina, Selanik vilayeti ve Girit vilayetinden gelmişlerdir. Demirci'ye Yunanistan ve Ege adlarından kaynaklanan bu göç hareketini dönemin genel siyaseti ile açıklamak gerekmektedir.

Yunanistan 1830'da kurulduğunda, Rumlar özellikle Mora, Teselya ve Ege adalarında yaşarken XIX. Yüzyılın sonlarında Batı Anadolu'daki Rum nüfusun arttırıldığı görülmüştür. Yunanistan'ın bu siyaseti “*Megali idea*” ile tanımlanmaktadır. (Baykara 1986: 437; Çetin 2010: 149-172)

Demirci'ye gelen göçmenlerden 22 kişi Yanya vilayeti, 7 kişi Midilli, 5 kişi Limni, 2 kişi Selanik, 12 kişi Kütahya, 11 kişi Kasaba [Turgutlu] doğumludur. (Bakınız Tablo 9)

Demirci çevresindeki sancak ve kazalardan da gelenler bulunmaktadır. Bunlar da Kütahya Sancağı, Sındırgı, Kasaba (Turgutlu), Soma, Kırkağaç, Akhisar, Manisa, Gördes, Kula kazaları olarak zikredilmektedir.

Yine de defterde kayıtlı gayrimüslim Osmanlı tebaasının büyük çoğunluğunun Demirci'de dünyaya geldiği görülmektedir. 98 kişi Demirci kasabasında dünyaya gelmiştir. (Bakınız Tablo 9)

Tablo 9: Demirci Kasabasında Mevcut Gayrimüslimlerin Doğum Yerleri ve Doğan Kişi Sayısı

Doğduğu yerleşim yeri					Doğan Kişi Sayısı
Vilayet	Liva/Sancak	Kaza	Nahiye	Köy/Mahalle	
Aydın	Saruhan	Demirci	-	Hıristiyan Mahallesi (Günümüzde Pazar Mahallesi)	98
Yanya	-	-	-	-	10
“	-	-	Zagor	-	2
“	-	-	“	Yaniyako köyü	2
“	-	-	“	Vradeto köyü	2
“	-	-	“	Flabourari köyü	1
“	-	-	“	Ferice? köyü	3
“	-	-	Çerneş	Toşki köyü	1
“	-	-	Esperu	-	1
Cezayir-i Bahr-i Sefid	Midilli adası	-	-	-	1
“	Midilli	Molova	-	Herse köyünün Panayır Mahallesi	1

Vilayet	Doğduğu yerleşim yeri				Doğan Kişi Sayısı
	Liva/Sancak	Kaza	Nahiye	Köy/Mahalle	
“	“	“	-	Panayır köyü	1
“	“	“	-	Vatos köyü	2
“	“	“	-	Kalonya köyü	2
“	Limni	-	-	Kornos köyü	1
“	“	-	-	Atsiki köyü	1
“	“	-	-	Romano köyü	1
“	“	-	-	Ropakye köyü	1
“	“	-	-	Aya Yeçine Karakol Mahallesi	1
“	“	İmroz	-	Panaya Mahallesi	1
Selanik	-	-	-	-	1
“				Vodina kasabasının Varoş Mahallesi	1
Girit	Kandiye	-	-	Mirs	1
Aydın	Saruhan	Kasaba [Turgutlu]	-	-	4
“	“	“	-	Zeytinli/Zeytincik Mahallesi	7
Aydın	Saruhan	Kırkağaç	-	Roman Mahallesi	3
Aydın	Saruhan	Akhisar	-	Beyce Mahallesi	2
Aydın	Saruhan	Manisa	-	-	1
Aydın	Saruhan	Gördes	-	Rum Mahallesi	6
Aydın	Saruhan	Soma	-	-	3
Hüdavendigâr	Karesi	Sındırgı	-	Hıristiyan Mahallesi	5
“	Kütahya	Merkez	-	Büyük Orta Mahallesi	7
“	“	“	-	Çerçi Müslüm Mahallesi	4
“	“	“	-	Ahi Evran Mahallesi	1
“	“	Kula	-	Hızırilyas Mahallesi	1
Atina	-	-	-	-	2
Avusturya	-	-	-	-	1
				Toplam	183

V- Demirci Kasabası’ndaki Gayrimüslim Osmanlı Tebaasının Yaş, Cinsiyet Medeni Durumları

Gayrimüslim nüfus defterinde, kayıtlı gayrimüslim Osmanlı tebaasının yaş, cinsiyet ve medeni durumlarına ilişkin bilgiler de bulunmaktadır.

Tablo 10: 7 Temmuz 1904 (Rumi 24 Haziran 1320) tarihinde Demirci Kasabasında Mevcut Gayrimüslim Nüfusun Yaşa Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	Yaş Aralığında Bulunan		Toplam Nüfus
	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	
0-10	18	18	36
11-20	11	12	23
21-30	24	11	35
31-40	7	6	13
41-50	5	7	12
51-60	2	1	3
61-70	6	1	7
71-80	1	0	1
81 ve üzeri	0	0	0
Toplam	74	56	130

Bu durum oldukça genç sayılabilecek bir yaş grubunun Demirci’de ikamet ettiğini düşündürmektedir.

Gayrimüslim nüfus defterine göre, Demirci kasabasındaki gayrimüslim nüfus 1904-1919 yılları arasında 130’dan 185’e yükselmiştir. 15 yıl gibi kısa bir süre içerisinde, nüfus artışı % 42,3 oranında gerçekleşmiştir.(Bakınız Tablo 11)

Tablo 11: 7 Temmuz 1904 (Rumi 24 Haziran 1320) tarihli Gayrimüslim Nüfus Defterine Göre Demirci Kasabasında Mevcut Gayrimüslim Nüfusa Ait Diğer Nüfus Olayları (1904-1919)

Yıllar	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911
Doğan Erkek	-	3	6	2	1	2	3	2
Doğan Kız	-	0	3	2	4	4	1	3
Toplam Doğum	-	3	9	4	5	6	4	5
Ölen Erkek	-	0	0	0	0	0	0	2
Ölen Kadın	-	0	0	0	0	0	2	0
Toplam Ölüm	-	0	0	0	0	0	2	2
Erkek	74	77	83	85	86	88	91	91
Kadın	56	56	59	61	65	69	68	71
Toplam Nüfus	130	133	142	146	151	157	159	162
Yıllar	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919
Doğan Erkek	3	0	4	2	0	4	1	2
Doğan Kız	4	1	3	2	0	2	0	3
Toplam Doğum	7	1	7	4	0	6	1	5
Ölen Erkek	0	2	0	1	0	2	1	0
Ölen Kadın	1	0	0	1	0	0	0	0
Toplam Ölüm	1	2	0	2	0	2	1	0
Erkek	94	92	96	97	97	99	99	101
Kadın	74	75	78	79	79	81	81	84
Toplam Nüfus	168	167	174	176	176	180	180	185

Gayrimüslim nüfus defterinde, hane reisleri ve eşleri ile yetişkin çocuklarının medeni durumlarına ilişkin olarak “zevcesi vardır”, “zevcesi yoktur”, “zevci vardır”, “zevci yoktur” biçiminde kayıtlar düşülmüştür. Kayıtlar incelendiğinde 61 hanede 36 çiftin evli olduğu, 47 yetişkinin ise dul veya bekar olarak evli olmadığı görülmektedir. Yine evlenmelerde Demirci kasabasına coğrafi olarak yakın ve gayrimüslim nüfusu barındıran yerleşim birimlerinin tercih edildiği görülmektedir. (örneğin Kula, Gördes, Sındırgı kasabaları gibi)

VI- Demirci Kasabası’ndaki Gayrimüslim Osmanlı Tabaasının Uğraştığı Meslekler

Gayrimüslim nüfus defterinde, kayıtlı toplam 63 hanede 42 meslek erbabı bulunmaktadır. Bu meslek erbapları daha ziyade Müslüman Osmanlı tebaasının yoğun olarak meşgul olmadığı işleri yapmaktadırlar. (Bakınız Tablo 12) Meslek sahipleri arasında Papaz bulunmaktadır. Demirci’de gayrimüslimlere ait bir kilise bulunmaktadır. Kilisenin yerinin ise Birlik Caddesi üzerindeki Belediye Pasajı’nın bulunduğu yerde olduğu bilinmekte ancak ne zaman yapıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. (Gökmen 2007: 141-142; SVA 1315: 432) Boyacıoğulları-Alakese, Demirci’deki Gayrimüslimlerin meslekleri hakkında Müslüman halkın yapmadıkları bazı işleri yaptıklarını ifade etmektedirler: “*Demirci’de azınlık olarak Rumlar, Fırıncılık, değirmencilik, kuyumculuk, terzilik ve boyacılık yaparlardı. Sanatkâr Rumlar ise her yaz inşaat mevsiminde Adalardan gelerek köprü, bina ve yol işlerinde çalışarak kışın memleketlerine dönerlerdi. Meşhur yerli Rumlar ise: Manifatura mağazası sahibi çok zengin Lord, Demirci Reji memuru Aleksan, Sivastopol lakaplı Kasabalı Kosti ve kardeşi ilme boyacısı, ilme ticareti ve halı imalatı yapan İlya, Aleksi ve damadı Kel Yorgi*” (Boyacıoğulları 1972: 98-99)

Tablo 12: Demirci Kasabasında Mevcut Gayrimüslim Nüfusun Meşgul Olduğu Meslekler ve Meslek Erbaplarının Adedi

Meslek Adı	Meslek Erbabı Adedi
Bakkal	10
Bakkal çırağı	1
Bardakçı	3
Boyacı	1
Zürra	1
Değirmenci	1
Ekmekçi	2
Eskici	1
Fransızca okur, yazar, tekellüm eder	1
Halı tüccarı	2
Halı tüccarı kâtibi	1
Halıcı	1
Hekim	1
Kiremitçi	1

Kirişçi	1
Kuyumcu	1
Manifaturacı	2
Pabuççu	1
Papas	1
Saatçi	1
Terzi	1
Tüccar	2
Tüccar hizmetkari	2
Tütün bayii	1
Yapıcı	2
TOPLAM	42

VII- Demirci Kasabası'ndaki Gayrimüslim Osmanlı Tebaasının Fiziksel Özellikleri

Gayrimüslim nüfus defterinde, genellikle hane reislerinin ve bazı hanelerde de yetişkin evlatların fiziksel özelliklerine ait bilgilere rastlanmıştır. Fiziksel özellikler olarak boy uzunluğu, göz ve ten rengi, beden bütünlüğü veya uzuv eksikliği olup olmadığı kaydedilmiştir. Buna göre fiziksel özellikleri yazılı nüfusun çoğunluğunun orta boylu, ela gözlü, buğday tenli ve uzuv eksikliği olmayan bireylerden oluştuğu görülmektedir. Boy uzunluğu bakımından uzun boylu olanların kısa boylu olanlardan hayli fazla olduğu görülmektedir. Göz rengi bakımından çakır, kara ve mavi göz rengine sahip olanların da bulunduğu ancak bunların sayısının az olduğu görülmektedir. (Bakınız Tablo 13)

Tablo 13: Demirci Kasabasında Mevcut Gayrimüslim Nüfusun Kimliğini Belli Edecek Fiziksel Özellikleri

Fiziksel Özelliği		Kişi Adedi
Boy Uzunluğu	Kısa	3
	Orta	43
	Uzun	13
Göz rengi	Ela	51
	Çakır	6
	Kara	3
	Mavi	1
Ten rengi	Buğday	58
	Beyaz	2
	Esmer	1
Beden bütünlüğü	Tam	59
	Sakat	2

VIII- Demirci Kasabası'ndaki Gayrimüslim Osmanlı Tebaasının İkamet Ettiği Hıristiyan Mahallesi

Gayrimüslim nüfus defterinde, gayrimüslim nüfusun “Demirci”, “Demirci Rum Mahallesi”, “Demirci Hıristiyan Mahallesi”, “Rum Mahallesi” gibi çeşitli şekillerde ifade edildiği bir mahalde ikamet ettiği belirtilmektedir. Bu yer Demirci'nin oldukça eski bir geçmişi olan Pazar Mahallesi dahilinde ve Pazar Mahallesi'nin nispeten kenarında bulunmaktadır. Günümüzde de mevcut olan uzun düz bir cadde etrafında kümelendikleri anlatılan gayrimüslim evlerinin bulunduğu mahal Rum ve daha sonra Rumların dışında Ermenilerin de yerleşmeleri neticesinde genellikle daha genel bir ifade ile Hıristiyan Mahallesi olarak anılmıştır.

IX- Sonuç

İncelediğimiz defter gayet muntazam bir biçimde korunmuştur. Bu noktada Demirci İlçe Nüfus Müdürlüğü'nü arşivcilik gayreti açısından tebrik etmek gerekecektir.

Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu yönetim anlayışının bir gereği olarak, Müslüman vatandaşları gibi Müslüman olmayan yurttaşlarını da düzenli bir şekilde nüfus sayımına tabi tutmaya çalıştığı görülmektedir.

20. Yüzyılın hemen başında Demirci kasabasında mahalle oluşturabilecek sayıda gayrimüslim Osmanlı tebaasının yaşadığı görülmektedir. 61 hane ve 185 kişi olarak kayıtlı nüfus ortalama bir köy veya eski bir mahalle ölçeğinde sayılabilir.

Toplam gayrimüslim hane ve nüfusun büyük çoğunluğunu Rumlar oluşturmaktadır. Rum ve Ermenilerden başka herhangi bir gayrimüslim tebaa bulunmamaktadır.

“Canım Arslan oğlu, Çantalı oğlu İstifaniki, Heci Kunduz oğulları, Helvacı yetimi oğlu, İmrozlu oğlu, Somalı Çoban Nikola, Yapıcı Andon oğlu” örnekleri Müslüman tebaa gibi gayrimüslim tebaanın da lakap kullandığını göstermektedir.

Görüldüğü üzere Rum erkek ve kadınları Rumca, Ermeni erkek ve kadınları ise Ermenice adlar taşımaktadır.

Belgelerden hareketle Demirci'de 1904 yılından önce de gayrimüslimlerin yaşadığı görülmektedir. Demirci'de ikamet eden gayrimüslim nüfusun çoğunluğu Yunanistan, Ege adaları ve komşu kazalardan Demirci'ye gelip yerleşmiştir.

Demirci'ye gelip yerleşen gayrimüslim erkeklerin çoğunluğunun meslek sahibi oldukları görülmektedir. Bu durum da 20.yüzyıl başlarında Demirci kasabasında aktif ve göç çekebilecek düzeyde ticaret ve zanaat faaliyetlerinin olduğunu düşündürmektedir. Kayıtlarda genç sayılabilecek bir yaş grubunun olduğu görülmektedir. Genç nüfus göçü, Demirci'nin bugünkü durumunun aksine 20.yüzyılın hemen başında cazibe merkezi bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.

Günümüzde Demirci ilçesinde herhangi bir Rum ve Ermeni nüfus bulunmamaktadır. Yaklaşık bir yüzyıl önce bir mahalle oluşturacak sayıda Rum ve Ermeni Osmanlı vatandaşları, Mütareke yılları, Kurtuluş savaşı, Mübadele ve çeşitli nedenlerle Demirci'den tekrar göç ettiler. Ancak onlardan geriye bazı izler kaldı. Demircililerin "Çatıkkaşların evi" diye niteledikleri Mektep Caddesi 27 nolu ve 1900-1901 tarihli bina ile Yine Mektep Caddesi 29, 30 ve 32 nolu binaların Rumlardan kaldığı; Mithatpaşa Mahallesi yakınındaki Hıristiyan Mezarlığı mevkiinin Gayrimüslimlerin mezarlığı olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca Demircililer gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarını "ellik" olarak nitelendirmektedirler.

KAYNAKLAR

Arsiv Belgeleri:

1904 Tarihli Gayrimüslim Nüfus Defteri (Osmanlıca), Demirci İlçe Nüfus Müdürlüğü Arşivi

- Salname-i Vilayet-i Aydın 1315, İzmir: Vilayet Basımevi, s.431
Salname-i Vilayet-i Aydın 1316, İzmir: Vilayet Basımevi, s.412
Salname-i Vilayet-i Aydın 1317, İzmir: Vilayet Basımevi, s.368
Salname-i Vilayet-i Aydın 1319, İzmir: Vilayet Basımevi, s.325
Salname-i Vilayet-i Aydın 1320, İzmir: Vilayet Basımevi, s.331
Salname-i Vilayet-i Aydın 1321, İzmir: Vilayet Basımevi, s.317
Salname-i Vilayet-i Aydın 1323, İzmir: Vilayet Basımevi, s.309
Salname-i Vilayet-i Aydın 1326, İzmir: Vilayet Basımevi, s.624

Telif Eserler:

BAYKARA, Tuncer (1986), "Batı Anadolu'daki Rum Nüfusunun XIX. Yüzyıldaki Durumu Yeni Yunan Göçleri ve Yerli Hıristiyanların Yunanlılaştırılması", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları

BOYACIOĞULLARI, A. Sedat- ALAKESE, Hasan (1972), *Her Yönü ve Her Şeyi İle Demirci*, İstanbul: Eko Matbaası

BOZKURT, Gülnihal (1996), *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

ÇETİN, Nurten (2010), "1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24/2010, ss.149-172.

ERCAN, Yavuz (2001), *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, Ankara: Turhan Yayınevi

ERYILMAZ, Bilal (1996), *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaa'nın Yönetimi*, İstanbul

GÖKMEN, Ertan (2007), *Tanzimat'tan II.Meşrutiyet'e Demirci Kazası*, Demirci Belediyesi Kültür Yayınları I, İzmir: Kuvvet Matbaacılık

KARPAT, Kemal (2010), *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Çeviren Bahar Tırnakçı, İstanbul: Timaş Yayınları

KÜPELİ, Özer (2003), “Şeriyeye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarına Doğru Afyonkarahisar’da Gayrimüslimler (1844-1845)”, *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 10-11 Ekim 2002, Yayına hazırlayan: Mehmet Sarlık, Afyon Belediyesi Yayınları: 10, Afyon, ss.569-580.

OĞUZ, Şükran- OĞUZ, İsmail (2008), “Lakap Verme Geleneğinde Manisa İli Demirci İlçesi Örneği”, *38.ICANAS (Uluslar Arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) 10-15 Eylül 2007, Ankara / Türkiye Bildiriler: Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri, 3.Cilt*, Yayına hazırlayanlar: Zeki Dilek vd., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı Yayınları: 5/3, Ankara: Korza yayıncılık, ss.1127-1139.

ŞİMŞEK, Halil (2008), “Yüzüncü Yılında Meşrutiyet’in İlanı ve Gayrimüslim Cemaatler”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Aralık 2008, ss.53-73.

İnternet Siteleri:

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1335/15451.pdf> (Prof. Dr. Yavuz Ercan’ın Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Uygulama Merkezi tarafından 19 Mart 2008 tarihinde düzenlediği Türkiye’de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gayrimüslimler) adlı konferans metni)

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1268/14606.pdf>

http://www.sbedergi.hitit.edu.tr/files/halilsimsek_c1s1_aralik2008.pdf

http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2010/24/11.pdf

Kaynak Kişiler:

Muazzez AKIN, 1926-Demirci

Memduh ÇAKMAKOĞLU, 1918-Demirci

Mehmet ÇETİNKAYA, 1950-Demirci

Ertuğrul İZALAN, 1935-Demirci

Mehmet KESKİN, 1929-Demirci

Kurum ve Kuruluşlar:

Demirci Kaymakamlığı

Demirci İlçe Nüfus Müdürlüğü Arşivi

